

ANDRZEJ KEMPISTY, PIOTR WŁODARCZAK

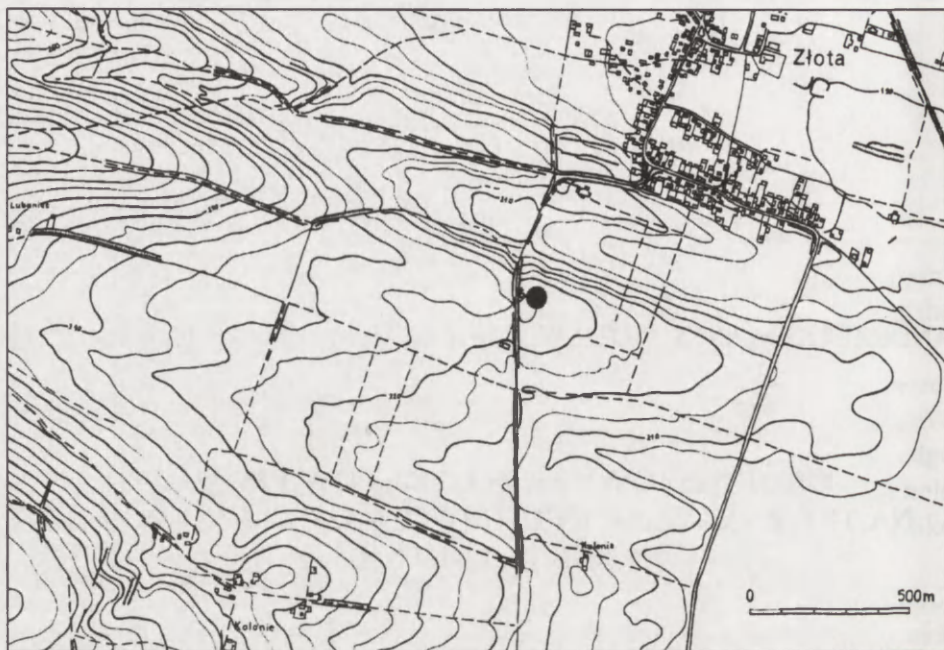
GRÓB NISZOWY ZE ZŁOTEJ, POW. PIŃCZÓW NA TLE ZNALEZISK KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ ZNAD DOLNEJ NIDY

Wielokulturowe stanowisko 19 w Złotej, gm. *loco*, pow. Pińczów badane było w latach 1962–1966 przez Marię i Jacka Miśkiewiczów oraz w latach 1967 i 1975 przez samego Jacka Miśkiewicza. Podczas wykopalisk natrafiono na dwa groby kultury ceramiki sznurowej (KCS). Jeden z nich (pochodzący ze stan. 1a)* został już opublikowany (Kempisty 1965). Drugi, wzmiankowany jedynie (Miśkiewicz 1966, 268), jest przedmiotem poniższego opracowania. Dodajmy, że w dotychczasowej literaturze formalna nazwa wsi Złota zaopatrywana była w określenie „Pińczowska” dla odróżnienia od dobrze znanych stanowisk archeologicznych w Złotej „Sandomierskiej”, gm. Samborzec, pow. Sandomierz.

Stanowisko położone jest na południowy wschód od wsi, na kulminacji lesowego wzgórza, w pobliżu szosy ze Złotej do Pełczysk (ryc. 1). Omawiany obiekt odkryty został na obszarze zajęтым przez osadę kultury trzcinieckiej.

Na tzw. jamę 121b natrafiono w roku 1966. Eksploracja przydennych, wschodnich partii jamy 121 (kultura trzciniecka) na głębokości ok. 90 cm od powierzchni ziemi odsłoniła fragmenty warstwy odmiennej od lessu calcowego, który tworzył ściany tego obiektu od strony zachodniej, południowej i północnej. Także poniżej wschodniej części dna jamy 121 stwierdzono obecność podobnej warstwy, składającej się głównie z lessu jednolicie popękanego i w spękaniach wykazującego obecność materiału ciemnego — humusu. Pogłębienie jamy o ok. 25–30 cm przyniosło odkrycie dwóch naczyń, będących składnikiem wyposaże-

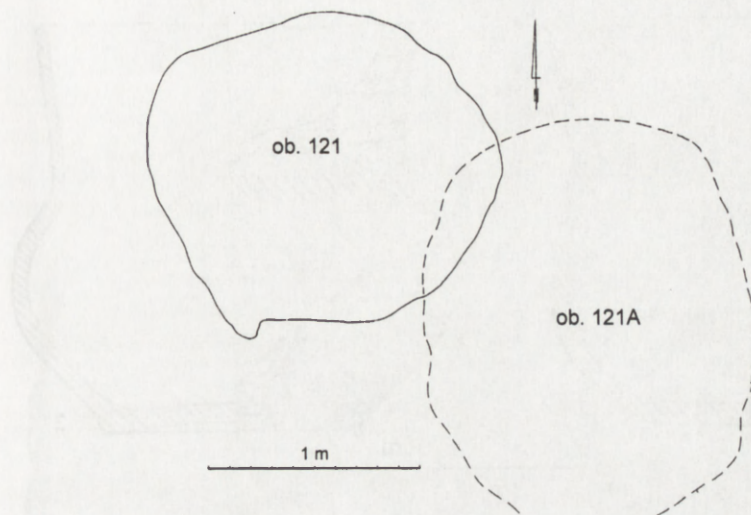
* Wg numeracji J. Miśkiewicza.

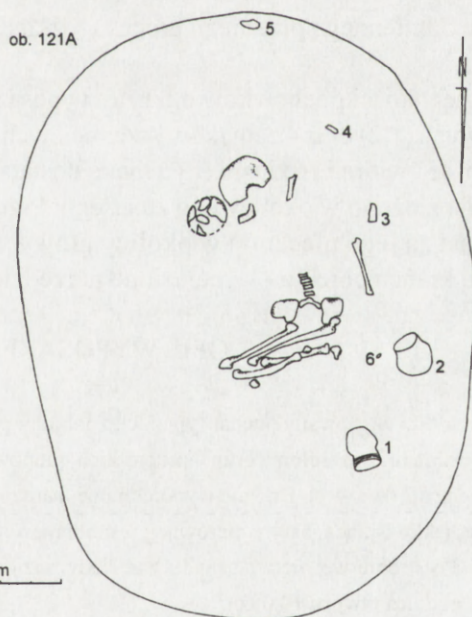
Ryc. 1. Położenie stanowiska w Złotej (Pińczowskiej), pow. Pińczów. Rys. A. Kosik.
 Fig. 1. Location of the site in Złota (Pińczowska), Pińczów district. Drawn by A. Kosik.

nia grobu KCS. Dalsza eksploracja doprowadziła bowiem do całkowitego odsłonięcia owalnej jamy grobowej, położonej tylko częściowo pod jamą 121, a głównie na wschód i na południe od tego obiektu (ryc. 2). Górne części grobu nie zostały zadokumentowane i z tego powodu brak informacji o położeniu korytarza prowadzącego do niszy, w której spoczywał pochówek.

Na dnie opisanego obiektu, na głęb. 120–133 cm od powierzchni ziemi, odkryto słabo zachowane szkielety dwóch osobników (ryc. 3). Lepiej zachowany (I), zachodni szkielet złożony był w pozycji skurczonej, na prawym boku, z głową skierowaną na południe, a twarzą zwróconą w stronę wschodnią (w kierunku wejścia do niszy?); nogi silnie skurczone, zarówno w stawach biodrowych, jak i kolanowych. Układu rąk, z uwagi na stan zachowania szkieletu, nie udało się ustalić. Na wschód od części twarzowej czaszki tego osobnika spoczywało kilkanaście fragmentów kości płaskich czaszki drugiego osobnika; nie odkryto żadnych innych należących do niego kości. Niewykluczone, że uległy one całkowitemu rozkładowi, ale bardziej prawdopodobnym wydaje się, że czaszka drugiego osobnika reprezentuje pochówek częstkowy, tj., że intencjonalnie złożona została do grobu bez postkranialnej części szkieletu. Hipotezę tą popiera krótkie opracowanie antropologiczne wykonane przez Andrzeja Wiercińskiego, prawdo-

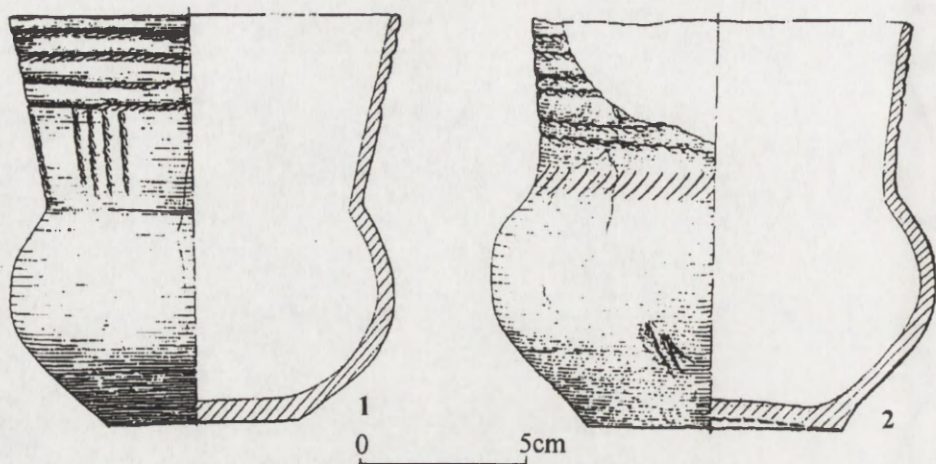

Ryc. 2. Żłota, pow. Pińczów. Relacja stratygraficzna grobu KCS i jamy 121 (kultura trzciniecka).
 Fig. 2. Żłota, Pińczów district. Stratigraphic relation between the CWC grave and pit 121 (the Trzciniec culture).

Ryc. 3. Żłota, pow. Pińczów.
 Plan grobu KCS.
 Fig. 3. Żłota, Pińczów district.
 Plan of the CWC grave.

podobnie jeszcze w 1966 roku. Stwierdza ono, że szczątki kostne należały do osobników w wieku *Infans* I–II (6–8 lat; płeć żeńska; czaszka I) oraz *Infans* II (9–10 lat; płeć żeńska; czaszka II). Pochówek cząstkowy dotyczy dziecka starszego. W świetle tej diagnozy odpada różnica wieku jako ewentualna przyczyna dra-

Ryc. 4. Złota, pow. Pińczów. Wyposażenie grobu KCS. Rys. M. Curyło.
 Fig. 4. Złota, Pińczów district. Artifacts from the CWC grave. Drawn by M. Curyło.

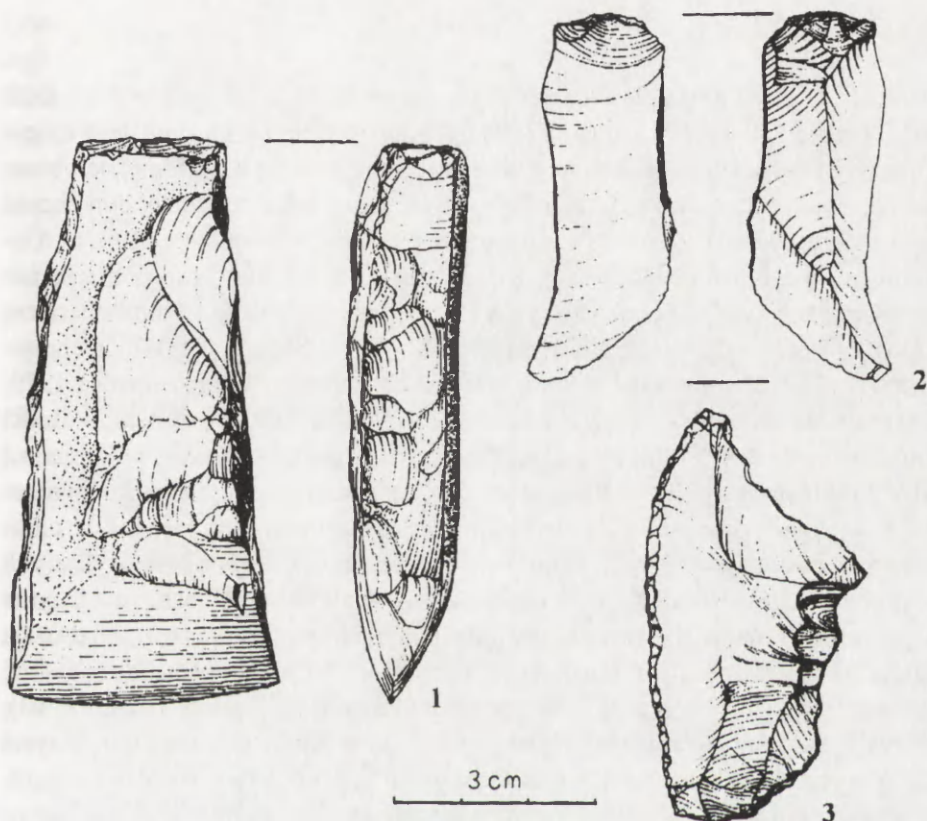
stycznie odmiennego przebiegu procesu rozkładu szkieletów w omawianym grobie.

Na głębokości pochówków odkryto wyposażenie złożone z dwóch pucharów sznurowych (1,2) oraz 4 zabytków krzemianych: (3) siekiery, (4) narzędzia odłupkowego, (5) wióra i (6) łuski (być może dostała się ona do jamy przypadkowo). Naczynia złożono w okolicy nóg zmarłego. Przedmioty krzemienne spoczywały natomiast za jego plecami i w okolicy głowy. Stosunkowo daleko — w południowym krańcu obiektu — znaleziono narzędzie odłupkowe.

OPIS WYPOSAŻENIA

1. W całości zachowany puchar typu Vc¹ zdobiony pod krawędzią czterema poziomymi odciskami sznura oraz sześcioma grupkami krótkich, pionowych, także sznurowych odcisków: 5 po 4 i 1 złożone z 3 (ryc. 4:1). Dno nie wyodrębnione, bardzo słabo wklęsłe. Powierzchnia zewnętrzna gładka, lekko lśniąca, barwy nierównej: jasnobrązowej i brunatnej. Powierzchnia wewnętrzna brunatna. Po stronie wewnętrznej widoczne ślady poziomego zagładzania. Wysokość naczynia 12,0 cm, średnica otworu 10,0 cm.

¹ W niniejszym artykule zastosowano typologię zabytków KCS zaproponowaną przez J. Machnika (Machnik 1966).

Ryc. 5. Żłota, pow. Pińczów. Wyposażenie grobu KCS. Rys. M. Curyło.
Fig. 5. Żłota, Pińczów district. Artifacts from the CWC grave. Drawn by M. Curyło.

2. Puchar typu V (ryc. 4:2). Na całej wysokości szyjki pokryty 8 poziomymi odciskami sznura, a niżej — u nasady szyjki — dookołnym rzędem krótkich, skośnych nacięć. Powierzchnia gładka, matowa, barwy ceglastej po obu stronach. Dno wyodrębnione, wklęsłe. Zrekonstruowana wysokość ok. 12,5 cm; średnica dna ok. 7,0 cm, średnica otworu ok. 11,5 cm.

3. Czworoboczna siekiera z krzemienia świeciechowskiego, gładzona przy ostrzu; widoczne duże fragmenty powierzchni naturalnych (ryc. 5:3). Ostrze lekko rozszerzające się. Wymiary: długość 84 mm, grubość 17 mm, szerokość ostrza 40, szerokość obucha 22 mm.

4. Narzędzie z krzemienia świeciechowskiego, wykonane z nieregularnego wióra (ryc. 5:5). Retusz ciągły, na stronę wierzchnią, półstrymy, wzdłuż całego lewego boku. Wymiary: 60 x 34 x 5 mm.

5. Wiór z krzemienia czekoladowego (ryc. 5:4), retuszowany częściowo na stronę spodnią (najprawdopodobniej jest to retusz użytkowy). Wymiary: 55 x 19 x 3 mm.

6. Drobną łuską z krzemienia czekoladowego.

ANALIZA

Pochówki zbiorowe, głównie podwójne, znane są także z innych grobów KCS w Małopolsce. Pierwszy grób ze Złotej był pochówkiem osoby dorosłej z dzieckiem (Kempisty 1965, 262). Groby zbiorowe spotykane są najczęściej na obszarze pomiędzy Szreniawą a Garbem Pińczowskim (nie odkryte zostały dotychczas w dorzeczcu Dłubni). Znane są z: Polanowic (3 groby; Prokopowicz 1966a), Gabułtowa², Siesławic (Pyzik 1982), Kocmyrzowa³, Kolosów (grób podkurhanowy; Kempisty 1978) i Żernik Górnych (15 grobów). Na Wyżynie Sandomierskiej groby 2–4 osób odkryto w: Kobiernikach (Wróbel 1985, 46–47), Wojciechowicach (gr. 24)⁴, stanowisku I w Mierzanowicach (grób 81; Uzarowiczowa 1970, 203) oraz na stanowisku 59 w Złotej (Ścibior, Ścibior 1992). Ten ostatni obiekt może być jednak tylko hipotetycznie łączony z grupą krakowsko-sandomierską KCS (jest to grób o cechach starszych faz KCS). Układ, w którym zmarli zwróceni są do siebie twarzami (taki był najprawdopodobniej układ zwłok w omawianym grobie) jest jednym z możliwych wariantów ułożenia spotykanych w grobach małopolskiej KCS. Dotychczas tego typu ułożenie znane jest jedynie w przypadku kilku pochówków osoby dorosłej z dzieckiem i jednego grobu dwójga dzieci. Odkryte zostało w obiekcie ze stanowiska 59 w Złotej Sandomierskiej (Ścibior, Ścibior 1992), grobie 97 z Żernik Górnych (Kempisty 1978, 92, 93), grobie 24 w Wojciechowicach (zob. przypis 3) i w Kocmyrzowie (zob. przypis 2). W tych czterech przypadkach osobą dorosłą była kobieta. Grób dziecięcy reprezentuje obiekt 64 z Żernik Górnych (Kempisty 1978, 61).

Interesujący jest problem odkrycia pochówku cząstkowego w omawianym obiekcie grobowym. Na omawianym obszarze w KCS obowiązywał bowiem obrządek, polegający na ułożeniu zmarłych w pozycji anatomicznej. Możemy zaobserwować jedynie incydentalne przypadki pochówków cząstkowych. Najwyraźniejszym przykładem jest grób 97 z Niedźwiedzia (Burchard 1973, 16, ryc. 5g). Odkryto w nim szczątki mężczyzny w wieku *Maturus*, spoczywające w centrum kolistej jamy. Kości długie nóg złożone zostały bezpośrednio przy głowie. Brak było wielu części szkieletu. Także na stanowisku 59 w Złotej, w grobie zbiorowym KCS, obok kompletnych szkieletów 3 osobników, odkryto również pochówek cząstkowy dziecka w wieku *Infans II* (Ścibior, Ścibior 1992, 104–105). W kilku innych grobach parzystych (m.in. z cmentarzyska w Żernikach

² Materiał nie opublikowany, życzliwie udostępniony przez J. Górskiego, P. Jarosza i W. Miłasińskiego.

³ Badania nie opublikowane, cytowane dzięki zgodzie K. Tuni. W zbiorowym grobie 5 odkryto szczątki 3 zmarłych.

⁴ Materiał nie publikowany, udostępniony życzliwie przez J. T. Bąbla.

Górnych), w których odkrywano pochówek osoby dorosłej z dzieckiem, szczątki tego ostatniego były bardzo niekompletne. Z dużym prawdopodobieństwem możemy więc mówić o częściowym charakterze pochówku. W Żernikach Górnych trzykrotnie natrafiono m.in. na pojedyncze kości ludzkie (dziecięce) w dużych pucharach sznurowych, co jest ewidentnym przykładem pochówku częściowego (najprawdopodobniej ofiarnego).

Na podstawie analizy konstrukcji grobowej oraz wyposażenia omawiany zespół zaliczyć należy do grupy krakowsko-sandomierskiej KCS. Świadczy o tym owalny zarys jamy, typowy dla grobów niszowych oraz orientacja pochówków na osi N-S, szczególnie charakterystyczna dla młodszych grup KCS w Małopolsce. Niewątpliwie najbardziej diagnostycznym elementem jest jednak ceramika. Obydwa naczynia mieszczą się w kanonie wytwórczości ceramicznej grupy krakowsko-sandomierskiej KCS. Świadczą o tym zarówno cechy typologiczno-stylistyczne, jak i technologia ich wykonania. Szczególnie bliskie im odpowiedniki można znaleźć na cmentarzysku w Żernikach Górnych, m.in. w grobach 85, 95 (Kempisty 1978, ryc. 98:2; 111:1) oraz 130, 131 i 134⁵. Pucharek typu Vc zdobiony jest w sposób rzadko spotykany w grupie krakowsko-sandomierskiej KCS. Chodzi mianowicie o strefowo rozłokowany ornament pionowych odcisków sznurowych. Analogicznie ozdobiony został pucharek z grobu 130 w Żernikach Górnych. Podobny wzór, tyle że wykonany odciskami stemplowymi obserwujemy na pucharze doniczkowatym z pierwszego grobu KCS ze Złotej [Pińczowskiej] (Kempisty 1965, 263, ryc. 5). Towarzyszy mu tam także strefowy układ poziomych odcisków sznura. Opisująca powyżej ornamentyka znajduje analogie w materiałach wczesnobrązowych (proto- i wczesnomierzanowickich) — można więc z dużym prawdopodobieństwem odnosić ją do późnej fazy rozwoju grupy krakowsko-sandomierskiej KCS.

Drugie z omawianych naczyń zdobione jest pasmem dość długich, lekko łukowatych nacięć, umieszczonych poniżej pasma poziomych odcisków sznura. Tego rodzaju ornamentyka jest znana także z innych stanowisk grupy krakowsko-sandomierskiej KCS, m.in. z Proszowic (Prokopowicz 1966b, tabl. 1:2), Daromińska (Antoniewicz 1925, 247, fig. 4a), Żernik Górnych (groby 120 i 130) i Żukowa (Marciniak 1960, tabl. VI:8). Jest ona nieco częściej spotykana na obszarze podgrupy nowodaromińskiej niż podgrupy batowickiej.

Krzemienna siekiera typu Ia J. Machnika jest często spotykanym elementem wyposażenia grobów grupy krakowsko-sandomierskiej KCS. Analogiczny egzemplarz o zbliżonych rozmiarach odkryto w pierwszym grobie w Złotej [Piń-

⁵ Materiały z grobów oznaczonych numerami 120–142 ze stanowiska w Żernikach Górnych znajdują się w publikacji całości materiałów KCS z tego stanowiska, oddanej właśnie do druku (Kempisty, Włodarczak w druku).

czowskiej] (Kempisty 1965, 263, ryc. 6). Podobne zabytki znamy ponadto m.in. z: Książnic Wielkich (Machnik 1964, tabl. II:8), Żernik Górnych (groby 132 i 133), Mierzanowic (Uzarowiczowa 1970, 205, ryc. 6b) i Daromina (Antoniewicz 1925, 250, Fig. 7d).

Pozostałe zabytki krzemienne typologicznie, technologicznie oraz surowcowo nie odbiegają od reguł wytwórczości krzemieniarskiej grupy krakowsko-sandomierskiej KCS. Z uwagi na prosty charakter tych form wymienianie analogii nie wydaje się w tym przypadku celowe.

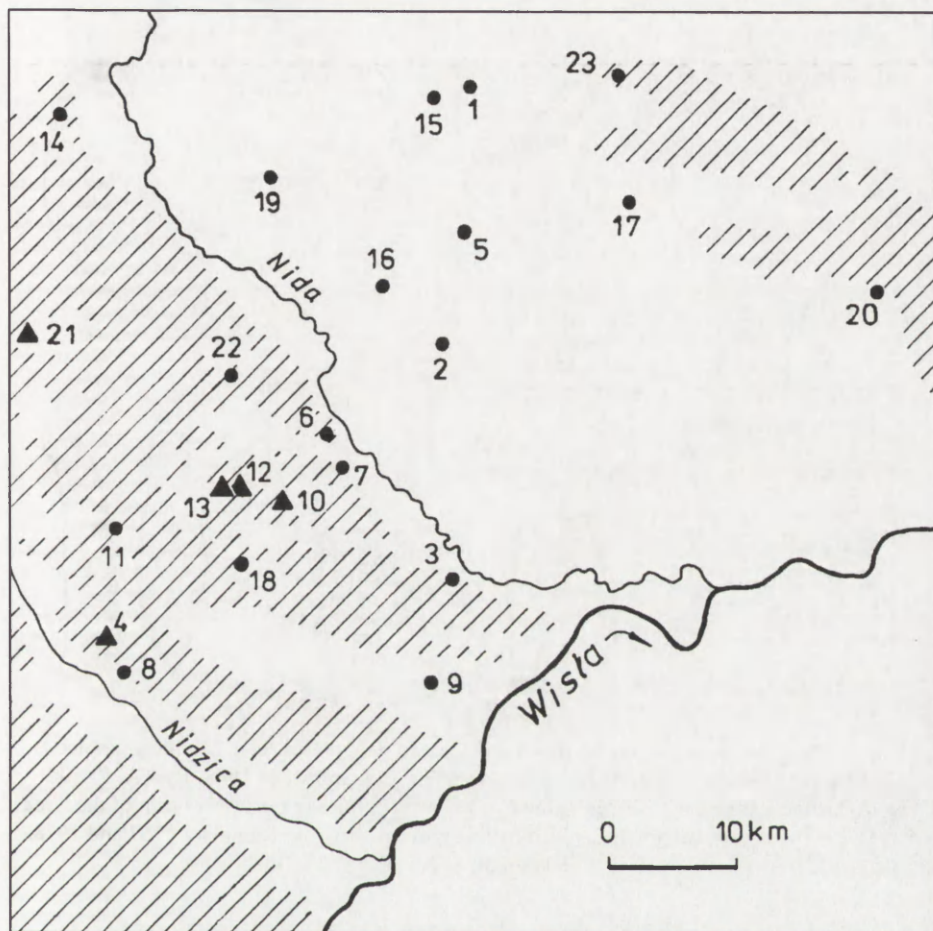
Dary grobowe złożone zostały poniżej nóg (naczynia) oraz za plecami zmarłego (zabytki krzemienne). W przypadku grobów krakowsko-sandomierskich są to miejsca, w których wyposażenie bywa najczęściej odkrywane.

Z uwagi na charakter powyżej opisanych znalezisk grób ze Złotej należy odnieść do młodszego stadium rozwoju grupy krakowsko-sandomierskiej i synchronizować z najmłodszym etapem funkcjonowania cmentarzyska w Żernikach Górnych.

OSADNICTWO KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ NAD DOLNĄ NIDĄ

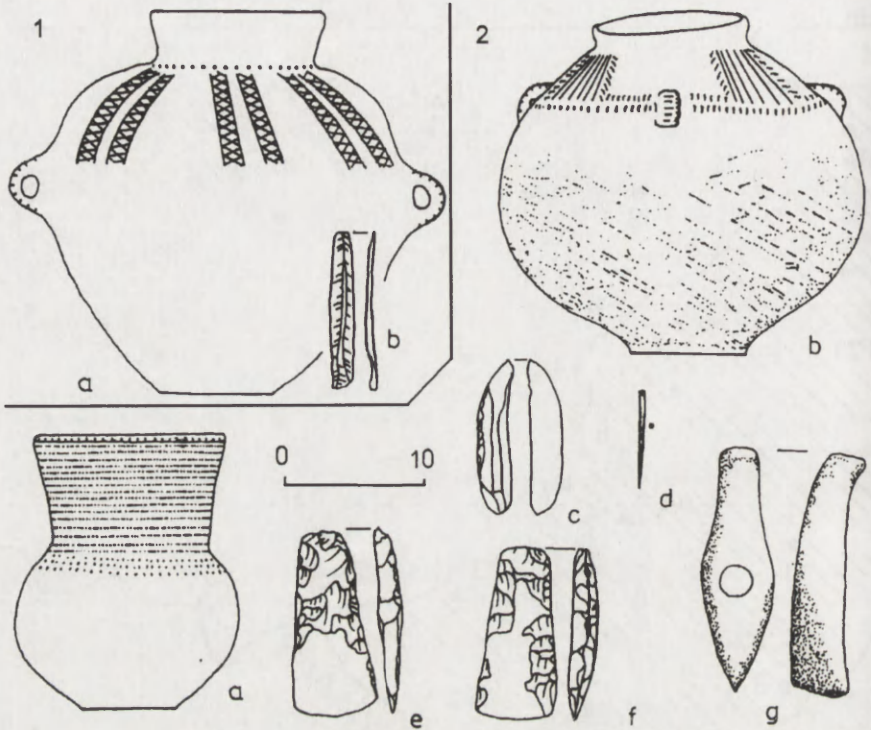
Stanowisko ze Złotej położone jest w rejonie obfitującym w znaleziska KCS. W promieniu 10 km od tej miejscowości znajdują się stanowiska grobowe omawianej kultury w Miernowie (dwa kurhany), Kolosach, Sokolinie, Jurkowie-Konieczmostach, Zagaju Stradowskim, Skorocicach, Skotnikach Małych i Krzyżu. Rozmiar skupiska KCS nad Nidą przedstawia rycina 6. Zostało ono rozpoznane podczas badań prowadzonych w ciągu ostatnich 35 lat. Stanowi północną część większego ugrupowania, zwanego podgrupą batowicką grupy krakowsko-sandomierskiej KCS (Machnik 1966). Jednak charakterystyka materiałów z tego obszaru nie weszła w zakres definicji podgrupy batowickiej, gdyż w momencie wyróżnienia tej jednostki taksonomicznej nie była jeszcze znana. Obecnie widoczny jest szereg różnic istniejących pomiędzy materiałami z dolnego Ponidzia a zespołami z obszarów podkrakowskich (pochodzącymi przede wszystkim z nad dolnej Dłubni oraz Szreniawy). Warto więc naszkicować ogólny charakter tego skupiska.

Znaleziska KCS z dolnego Ponidzia nie ograniczają się wyłącznie do lessów. Szereg stanowisk znanych jest z Niecki Soleckiej — obszaru leżącego pomiędzy czarnoziemami proszowickimi a lessową częścią Garbu Pińczowskiego. Są to tereny piaszczyste o wapienno-gipsowym podłożu (Kondracki 1994, 204). Z piaszczystych obszarów pochodzą m.in. znaleziska z Siesławic, Skorocic, Skotnik Małych i Hołudzy. Zasięg grupy krakowsko-sandomierskiej KCS nie jest więc ściśle związany ze stosunkowo skąpyimi obszarami lessowymi. Kierunkiem dal-

Ryc. 6. Skupisko stanowisk KCS nad dolną Nidą (trójkąty — stanowiska kurhanowe, koła — pozostałe znaleziska; obszar zakreskowany — gleby lessowe). 1 — Busko-Zdrój, 2 — Chotel Czerwony, 3 — Czarkowy, 4 — Gabułów, 5 — Hołudza, 6 — Jurków-Konieczmosty, st. 1, 7 — Jurków-Konieczmosty, st. 2, 8 — Kazimierza Mała, 9 — Kobiela, 10 — Kolosy, 11 — Krzyż, 12 — Miernów, kopiec I, 13 — Miernów, kopiec II, 14 — Młodzawy Duże, 15 — Siesławice, 16 — Skorocice, 17 — Skotniki Małe (Aleksandrów), 18 — Sokolina, 19 — Wola Zagojska, 20 — Wójcieszka, 21 — Zagaje Stradowskie, 22 — Złota, 23 — Żerniki Górne.

Fig. 6. Concentration of CWC finds in the lower basin of the Nida River (triangles denote barrow sites, circles — the other finds, hachure — loess soils. 1 — Busko-Zdrój; 2 — Chotel Czerwony; 3 — Czarkowy; 4 — Gabułów; 5 — Hołudza; 6 — Jurków-Konieczmosty, Site 1; 7 — Jurków-Konieczmosty, st. 2; 8 — Kazimierza Mała; 9 — Kobiela; 10 — Kolosy; 11 — Krzyż; 12 — Miernów, barrow I; 13 — Miernów, barrow II, 14 — Młodzawy Duże; 15 — Siesławice; 16 — Skorocice; 17 — Skotniki Małe (Aleksandrów); 18 — Sokolina; 19 — Wola Zagojska; 20 — Wójcieszka; 21 — Zagaje Stradowskie; 22 — Złota; 23 — Żerniki Górne.

Ryc. 7. Materiały ze starszych faz rozwoju KCS nad dolną Nidą. 1 — Miernów, kopiec I, 2 — Kolosy, obiekt 4. Wg: A. Kempisty 1967 i A. Kempisty 1978. Rys. A. Kosik.
 Fig. 7. Artifacts from early phases of the Corded ware culture in the lower basin of the Nida River. 1 — Miernów, barrow I; 2 — Kolosy — grave 4. After A. Kempisty 1967 and 1978.
 Drawn by A. Kosik.

szych studiów powinno stać się także przebadanie obszaru leżącego na północny wschód od skupiska „nidziańskiego”, czyli terenów położonych na południowy zachód od znalezisk KCS z Wyżyny Sandomierskiej. Północną rubież znalezisk z interesującego nas obszaru stanowi bowiem duże cmentarzysko w Żernikach Górnych. Jest wielce prawdopodobne, że grupy ludności chowające swoich zmarłych na tym cmentarzysku eksploatowały również tereny położone dalej na północ.

Osadnictwo schyłkoweolityczne nad dolną Nidą reprezentuje wszystkie fazy chronologiczne małopolskiej KCS, włączając w to najstarszy — ogólnoeuropejski horyzont. Na obszarze tym przebadanych zostało 5 kurhanów KCS: w Gabułtowie, Kolosach, Miernowie (dwa obiekty) oraz Zagaju Stradowskim. Fazę najstarszą reprezentują znaleziska z Kolosów (ułamki amfory turyńskiej, pochodzącej ze zniszczonego grobu podkurhanowego; Kempisty 1978), Gabułtowa (grób

Ryc. 8. Materiały reprezentujące starszą fazę rozwoju grupy krakowsko-sandomierskiej KCS.

1 — Kobiela, 2 — Miernów, kopicie II, gr. 11; 3, 5-6 — Żerniki Górne (3 — gr. 26, 5 — gr. 140, 6 — gr. 78), 4 — Wójcieszka, gr. 3, 7 — Czarkowy, 8 — Sokolina, gr. 1. Według J. Ścibiora 1990 (1), A. Kempistego 1978 (2-3, 5-6), J. Kopacza 1986 (4), J. Machnika 1966 (7-8) oraz A. Kempistego i P. Włodarczaka w druku (5). Rys. A. Kosik.

Fig. 8. Artifacts from the early phase of the CWC Cracow-Sandomierz group.

1 — Kobiela; 2 — Miernów, barrow II, grave 11; 3, 5, 6 — Żerniki Górne (3 — grave 26, 5 — grave 140, 6 — grave 78); 4 — Wójcieszka, grave 3; 7 — Czarkowy, 8 — Sokolina, grave 1. After J. Ścibior 1990 (1), A. Kempisty 1978 (2, 3, 5, 6), J. Kopacz 1986 (4), J. Machnik 1966 (7, 8), A. Kempisty and P. Włodarczak — in press (5). Drawn by A. Kosik.

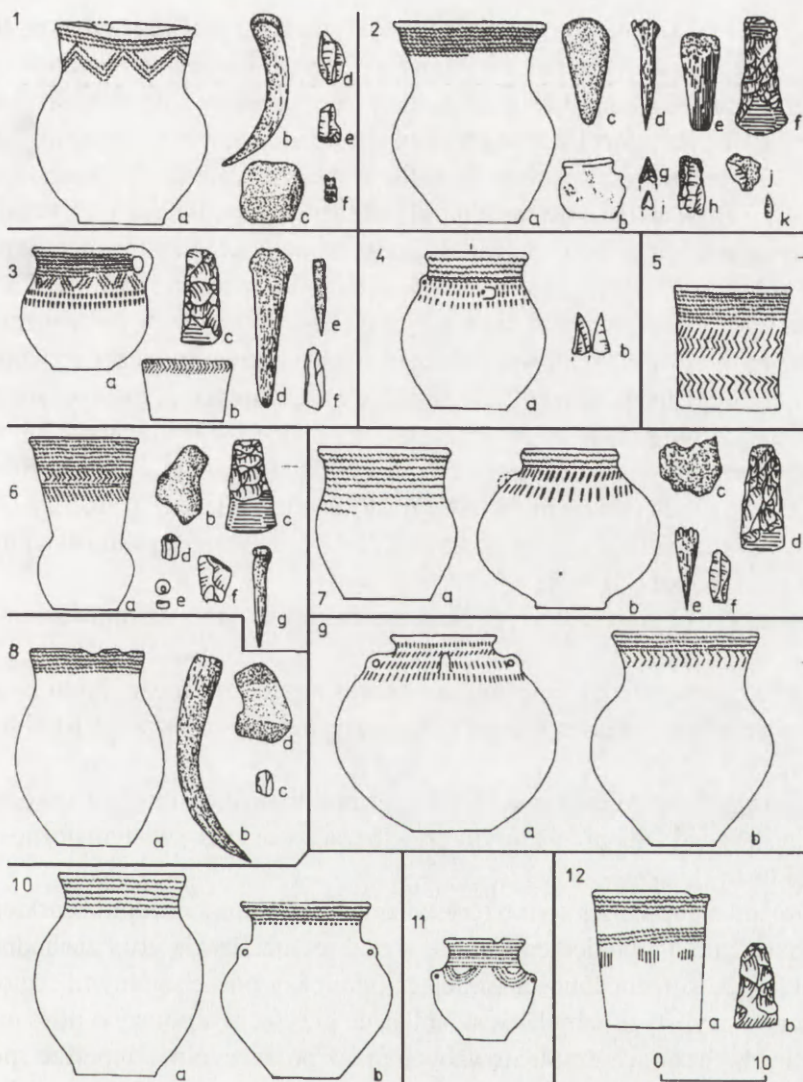
1)⁶ i kopca I w Miernowie (ryc. 7:1; Kempisty 1967, 156–157). Obok kurhanów starsznurowych istnieją także obiekty nieco młodszej chronologii, takie jak kopiec II w Miernowie (Kempisty 1978).

Na omawianym obszarze możemy więc mówić o wielotorowości rozwoju KCS w okresie następującym po etapie starsznurowym. Oprócz społeczności kontynuujących dawny rytuał pojawiają się nowe, związane z formowaniem się grupy krakowsko-sandomierskiej KCS. Obok kopca II w Miernowie przykładem pierwszej grupy może być znalezisko z Kolosów (obiekt 4; ryc. 7:2). W grobie szybowym, wkopanym w nasyp kurhanu, odkryto zestaw zabytków wykazujących nawiązania do horyzontu ogólnoeuropejskiego (Kempisty 1978, 238–244). Zespoły związane ze starszym horyzontem grupy krakowsko-sandomierskiej KCS odkryto natomiast m.in. w Żernikach Górnych (np. ryc. 8: 3, 5, 6), Wójcetzce (np. ryc. 8:4; Kopacz 1986) i Siesławicach (Pyzik 1982). Możemy następnie śledzić rozwój tej jednostki kulturowej aż do znalezisk o cechach najmłodszych, których przykładem są groby ze Złotej Pińczowskiej (ryc. 9:12).

Okres rozwoju KCS nad dolną Nidą można zamknąć w latach ok. 2900/2800 — 2300/2200 BC. Zespoły typu krakowsko-sandomierskiego pojawiają się ok. 2700/2600 BC, na co wskazują daty ¹⁴C z Żernik Górnych (Kempisty, Włodarczak 1996; Włodarczak 1998, 32). Ich koniec wyznacza faza wczesna kultury mierzanowickiej, a więc lata ok. 2200 BC. W świetle chronologii radiowęglowej koniec użytkowania cmentarzyska w Żernikach Górnych przypada nieco wcześniej: na lata ok. 2450/2350 BC. Najmłodsze zespoły KCS na obszarze zachodniomałopolskim są współczesne tzw. fazie protomierzanowickiej, czyli części zespołów typu Chłopice-Vesele, których początek można datować na lata 2400–2300 BC.

Rozpatrując inwentarze ceramiczne młodszej KCS znad dolnej Nidy obserwujemy szereg cech nie występujących na obszarze podkrakowskim. Różnice dotyczą zarówno morfologii, jak i zdobnictwa naczyń. Brak jest niemal zupełnie pucharów typu Vb, zdobionych ornamentem krokwiowym, zygzakami lub tzw. motywem „półtorej jodełki”, odcisniętym sznurem (zob. np. Machnik 1966, tabl. I:2, III:1a, IV:2). Tego rodzaju naczynia dominują natomiast na obszarze nowohuckim. Nie występują także amfory typu IIc (czyli formy o odwrotnie gruszkowatym kształcie, zdobione najczęściej ornamentem plastycznym), znane ze stanowisk leżących pomiędzy Dłubnią a Szreniawą. Pojawia się natomiast szereg nowych odmian. Różnorodność ta dotyczy przede wszystkim grupy pucharów. Liczniej występują okazy o wysokich szyjkach, często cylindrycznych, czasami z lejkowato rozszerzającym się wylewem oraz kulistym brzuścu (odmiany Va–1, Va–3 i Vc według typologii J. Machnika rozwiniętej przez A. Kempistego, np.

⁶ Zob. przyp. 1.

Ryc. 9. Materiały z młodszych faz rozwoju grupy krakowsko-sandomierskiej KCS. 1–8 — Żerniki Górne (1 — gr. 100, 2 — gr. 115, 3 — gr. 97, 4 — gr. 48, 5 — gr. 111, 6 — gr. 126, 7 — gr. 43, 8 — gr. 125), 9 — Jurków-Konieczmosty, 10 — Skorocice, 11 — Wola Zagojska, 12 — Złota Pińczowska. Według A. Kempistego 1978 (1–5, 7), J. Machnika 1966 (9–10), L. Graby-Łęckiej – Paderewskiej 1963 (11), A. Kempistego 1965 oraz A. Kempistego i P. Włodarczaka w druku (6, 8). Rys. A. Kosik.

Fig. 9. Artifacts from younger phases of the CWC Cracow-Sandomierz group. 1–8 — Żerniki Górne (1 — grave 100, 2 — grave 115, 3 — grave 97, 4 — grave 48, 5 — grave 111, 6 — grave 126, 7 — grave 43, 8 — grave 124); 9 — Jurków-Konieczmosty; 10 — Skorocice, 11 — Wola Zagojska; 12 — Złota Pińczowska. After A. Kempisty 1978 (1–5, 7), J. Machnik 1966 (9, 10), L. Graba-Łęcka-Paderewska 1963 (11), A. Kempisty 1966 and A. Kempisty and P. Włodarczak — in press (6, 8). Drawn by A. Kosik.

ryc. 8:2a, 9:1a, 2a). Pojawia się wiele form o esowatym profilu (czyli typu II i IV, np. ryc. 9:7a, 8a, 10a.). Część z nich to naczynia nawiązujące wprost do wzorców z podgrupy nowodaromińskiej. Podobieństwo do zespołów z Wyżyny Sandomierskiej związane jest również z wyraźnymi często analogiami w ceramice kultury złockiej. Widoczne jest to dobrze na stanowisku w Żernikach Górnych (np. ryc. 9: 3a, 4a, 7b). W dziedzinie technologii odmiennosć podkreśla brak domieszki średnio- i gruboziarnistego tłuczni skałnego występującego powszechnie na stanowiskach nowohuckich (np. w Zesławicach, Batowicach i Nowej Hucie — Mogile, st. 53). Powierzchnie naczyń bywają bądź to równe i dobrze wygładzone, bądź też nierówne i matowe, obmazywane wiechciem (na wzór ceramiki nowodaromińskiej np. ze stanowiska w Żukowie). Liczną jest grupa naczyń nawiązujących technologicznie do wzorców kultury pucharów lejkowatych lub też do zespołów pucharowo-badeńskich (faz Br IV Br V rozwoju osady w Bronocicach). Część z nich reprezentuje tzw. typ „Książnice Wielkie” (ryc. 8:2a, 3a, 5a, 6a, 8a). Podsumowując należy podkreślić, że w odmiennosći skupiska nidziańskiego główną rolę odgrywają:

a) związki z obszarem Wyżyny Sandomierskiej, w tym z ugrupowaniem złockim,

b) przetrwanie wielu elementów starsznurowych (być może jest to związane z obecnością nurtu „kurhanowego” w młodszym okresie rozwoju KCS na tym obszarze),

c) związki z osadnictwem KPL lub „pucharowo-badeńskim” (w odróżnieniu od skupiska znad Dłubni, w którym czytelne są związki ze światem późno- i epibadeńskim).

Wyróżnienie znalezisk charakterystycznych dla skupiska nadnidziańskiego ma duże znaczenie dla pogłębienia studiów nad regionalizacją grup zachodniomałopolskiej KCS. Odmiennosći istniejące pomiędzy poszczególnymi regionami, widoczne w stylistyce zabytków, skłaniają do przyjęcia hipotezy o dość małych i stabilnych obszarach eksploatowanych przez poszczególne, mniejsze społeczności grupy krakowsko-sandomierskiej KCS (Machnik 1994). W przypadku lesów zachodniomałopolskich (czyli w obrębie podgrupy batowickiej wg J. Machnika 1966) możemy wyróżnić obecnie 3 strefy:

a) nadnidziańską, której stanowiska zostały pokrótce przedstawione powyżej,

b) nad dolną Dłubnią (w jej skład wchodzi przede wszystkim kompleks stanowisk w pobliżu Nowej Huty),

c) obszar położony pomiędzy tymi dwiema strefami, czyli dorzecze Szreniawy i część dorzecza Nidzicy (m.in. cmentarzyska w Książnicach Wielkich i Koniuszy); na stanowiskach z tych terenów widoczne są cechy obydwu powyżej wymienionych skupisk.

Podjęcie studiów nad poszczególnymi mniejszymi skupiskami KCS w Małopolsce jest kluczowym zadaniem w badaniach wszelkich zagadnień dotyczących obrządku pogrzebowego, gospodarki i struktury społecznej, dotyczących schyłkowego neolitu na omawianym obszarze. Ich przeprowadzenie zaowocować może także interesującymi wskazówkami w kwestii genezy grupy krakowsko-sandomierskiej KCS. Dlatego przyszłe opracowania muszą zawierać dokładniejszą charakterystykę relacji zachodzących pomiędzy poszczególnymi niewielkimi skupiskami znalezisk KCS na Wyżynie Małopolskiej.

*Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego
oraz Instytut Archeologii i Etnologii PAN,
Oddział w Krakowie*

BIBLIOGRAFIA

Antoniewicz Włodzimierz

- 1925 *Eneolityczne groby szkieletowe i ziemianki mieszkalne w Nowym Darominie* (pow. sandomierski, Małopolska), *Obzor Prehistorický* (Niederluf Sbornik), s. 243–274.

Burchard Barbara

- 1973 Z badań budowli trapezowatej w Niedźwiedziu, *Spraw. Arch.* 25, s. 38–47.

Gaba-Łęcka – Paderewska Ludmiła

- 1963 *Osadnictwo neolityczne nad dolną Nidą*, *Rozprawy Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW II*, s. 7–135.

Kempisty Andrzej

- 1965 *Zbiorowy pochówek kultury ceramiki sznurowej w Żłotej Pińczowskiej, pow. Pińczów*, *WA* 31.2–3, s. 261–264.
- 1967 *Wyniki badań kopca I w Miernowie*, *Rozprawy Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW IV*, s. 147–175.
- 1978 *Schyłek neolitu i początek epoki brązu na Wyżynie Małopolskiej w świetle badań nad kopcami*, Warszawa.

Kempisty Andrzej, Włodarczak Piotr

- 1996 *Chronologia absolutna cmentarzyska w Żernikach Górnych, woj. kieleckie*, [w:] *Concordia. Studia ofiarowane Jerzemu Okuliczowi-Kozarynowi w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin*, Warszawa, s. 127–140.

w druku *Cemetery of Corded Ware Culture in Żerniki Górne*, Warszawa.

Kondracki Jerzy

- 1994 *Geografia Polski. Mezoregiony fizyczno-geograficzne*, Warszawa.

K o p a c z Jerzy

- 1986 *Cmentarzysko kultury ceramiki sznurowej w Wójcetzce, woj. Kielce, Spraw. Arch. 38, s.141–150.*

M a c h n i k Jan

- 1964 *Groby kultury ceramiki sznurowej w Książnicach Wielkich, pow. Kazimierza Wielka, [w:] Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski, Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 339–372.*
- 1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce, Kraków.*
- 1994 *Dwa nurty rozwoju kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce, Spraw. Arch., 46, s. 7–14.*

M a r c i n i a k Józef

- 1961 *Materiały neolityczne z Żukowa, pow. Sandomierz, Mat. Arch. 2, s. 43–55.*

M i ś k i e w i c z Jacek

- 1966 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych prowadzonych w Złotej Pińczowskiej w 1966 roku, Sprawozdania Zespołu Badań nad Polskim Średniowieczem UW i PW, s. 266–269.*

P r o k o p o w i c z Janina

- 1966a *Ratownicze badania w Polanowicach, pow. Miechów, Mat. Arch. 7, s. 71–75.*
- 1966b *Nowe neolityczne stanowisko w Proszowicach, Mat. Arch. 7, s. 79–85.*

P y z i k Zygmunt W.

- 1982 *Zespół grobowy kultury ceramiki sznurowej w Siesławicach, gm. Busko Zdrój, woj. Kielce, Spraw. Arch. 34, s. 53–64.*

Ś c i b i o r Józef

- 1990 *Znalezisko grobowe kultury ceramiki sznurowej z Kobieli, woj. Kielce, Spraw. Arch. 42, s. 141–148.*

Ś c i b i o r Józef, Ś c i b i o r Jolanta M.

- 1992 *Grób kultury ceramiki sznurowej (KCS) na stanowisku 59 w Złotej, Spraw. Arch. 44, s. 99–108.*

U z a r o w i c z o w a Anna

- 1970 *Groby kultury ceramiki sznurowej z cmentarzyska wielokulturowego w Mierzanowicach, pow. Opatów, WA 35.2, s. 201–234.*

W ł o d a r c z a k Piotr

- 1998 *Chronologia absolutna grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej w świetle danych z cmentarzyska w Żernikach Górnych, Spraw. Arch. 50, s. 19–42.*

W r ó b e l Halina

- 1985 *Nowe odkrycia grobów kultury ceramiki sznurowej w Sandomierskiem, Spraw. Arch. 37, s. 45–49.*

ANDRZEJ KEMPISTY, PIOTR WŁODARCZAK

THE NICHE GRAVE FROM ZŁOTA, PINCZÓW DISTRICT

(Summary)

The multi-culture site in Złota, Pinczów district, was examined in 1962–1966 by Maria Miśkiewicz and Jacek Miśkiewicz, and by the latter alone in 1967 and 1979. During the excavation two graves of the Corded Ware culture (CWC) were discovered. First of them, located on Site 1a, was published (Kempisty 1965). The second one, so far only mentioned in literature (Miśkiewicz 1966, 268), is the objective of this report. It is worth to notice that in writing the name of the village (Złota) has been referred as “Pińczowska”, to make a clear distinction from Złota Sandomierska, Samborzec district — the locality well known from its archaeological sites. The site of our interest locates to the southeast from the village, on a loess hill culmination, close to the Złota-Pęczyska road (Fig. 1). The grave was discovered in the place occupied by a settlement of the Trzciniec culture.

The Corded Ware culture grave (Feature 121a) was discovered during exploration of Feature 121 (the Trzciniec culture). Only its bottom part documented remained untouched. Originally it had been a niche grave, but the niche entrance was destroyed by subsequent digging. Two skeletons lay on the bottom of the pit, 120–130 cm below the surface. Better preserved western skeleton (I) rested in the crouched position on the right side, with head pointing to the south and face to the east (to the niche entrance?). Legs were strongly bent in hips and knees. Position of arms is unknown due to the damage to the skeleton. To the east from the facial part of skull I there were a dozen or so bones belonging to another skull. The rest of the skeleton might have disintegrated, but more probably the skull represents a partial burial (only the postcranial part of the skeleton was buried). Such a hypothesis confirms anthropological analyses of Andrzej Wierciński from 1966 (probably). According to him bone remains belong to two persons aged *infans* I–II (6–8 years old, female; skull I) and *infans* II (9–10 years old; female, skull II). Therefore, the partial burial refers to the older child. The analysis also excluded the hypothesis different stage of preservation of the skeletons might have resulted from different age of buried persons.

The grave was furnished by two “corded” beakers (1, 2) and 4 flint artifacts: an axe (3), flake tool (4), blade (5), and a chip (the latter was possibly an accidental find in the grave pit). Vessels were placed near the skeleton’s legs and the flints behind the back and near the head. The flake tool was found some distance away, in the southern part of the feature.

Feature 121 in Złota is not the first multiple grave on the Lesser Poland Upland. From the same locality there are known two other burials (of a male adult and a child) discovered in 1960s (Kempisty 1965, 262). Multiple graves are most frequently registered in the area between the Szreniawa River and The Pińczów Ridge. They are known from Polanowice (3 burials; Prokopowicz 1966a), Gabułów, Siesławice (Pyzik 1982), Kocmyrzów, Kolosy (the barrow grave; Kempisty 1978), and Żerniki Górne (15 burials). On the Sandomierz Upland multiple graves have been found in Kobierniki (Wróbel 1985, 46–47), Wojciechowice (grave 24), Mierzanowice, Site 1 (grave 81; Uzarowiczowa 1970, 2030, and on Site 59 in Złota (Ścibior, Ścibior 1992).

Question related to partial burials is very interesting. The Corded Ware culture people usually buried their dead in anatomical position. Partial burials have been registered only occasionally. The best example is grave 97 in Niedźwiedź (Burchard 1973, 16, Fig. 5g), where male remains of the *maturus* age were placed in the center of the circular pit. Leg bones rested by the head, while many other bones were missing. On Site 59 in Złota a multiple grave contained three complete skeletons and partial remains of a child of *infans* II (Ścibior, Ścibior 1992, 104, 105). A few other multiple graves (e.g. on the cemetery in Żerniki Górne) there were double burials of an adult with a child, the latter very incomplete. Most probably they are of the partial type.

On the basis of the grave construction and its furniture the discussed grave from Złota should be classified as an object of the Cracow-Sandomierz group of the Corded Ware culture. The oval shape of the pit and orientation of the dead along N–S axis are especially typical in younger CWC groups. However, the most distinctive element is pottery. Both vessels comply with typological and stylistic standards of the Cracow-Sandomierz group. The flint axe, classified as J. Machnik's Type Ia, is also a frequent inventory component of this group, having the closest analogy in another artifact found in Złota (Kempisty 1965, 263, Fig. 6). Technological and raw material characteristics of the other flint artifacts are also typical for the Cracow-Sandomierz group, as well as the position of the grave goods (pottery by the dead's feet and flints behind the back).

Facts described above place the grave from Złota in the young phase of the Cracow-Sandomierz group, contemporary with the final stage of the Żerniki Górne cemetery.

Settlement of the Corded Ware culture in the Lower Basin of the Nida River

The Złota site is located in the region abundant with finds of the Corded Ware culture. Figure 4 presents a concentration CWC sites on the Nida River, recogni-

zed in the course of the research of the last 35 years. It constitutes the northern part of the bigger concentration known as „the Batowice sub-group of CWC Cracow-Sandomierz group” (Machnik 1966). However, the concentration in question was unknown when the Cracow-Sandomierz group was being defined. Nowadays, we can point out a number of important differences between material from the lower basin of the Nida River and those from the Cracow area (especially on the lower Dłubia River and no-loess parts on the lower Nida River). Among finds located on sands are sites in Siesławice, Skotniki Małe, and Hołudza. Therefore, the reach of the Cracow-Sandomierz group was not confined to relatively small loess areas.

CWC settlement in the lower basin of the Nida River represent all recognized chronological stages of this culture in Lesser Poland, including the Pan-European Horizon. Five methodically excavated barrows are among finds on this territory: in Gabułów, Kolosy, Miernów (two objects), and Zagaje Stradowskie. Finds from Kolosy (fragments of the Thuringian Type amphora found in a grave under the barrow; Kempisty 1978), Gabułów (grave I), and barrow I in Miernów (Fig. 5: 1; Kempisty 1967, 156, 157) are from the oldest phase. There are also barrows of a younger age, e.g. barrow II in Miernów (Kempisty 1978).

Assemblages from the older horizon of the CWC Cracow-Sandomierz group have been discovered in Żerniki Górne (e.g. Fig. 6: 3, 5, 6), Wójeczka (Fig. 6: 4; Kopacz 1986), Siesławice (Pyzik 1982), and in other localities. We can also trace the CWC development till the youngest stage of this culture, represented for example by graves from Żłota Pińczowska (Fig. 3 and 7: 12).

Chronological span of the CWC development in the lower basin of the Nida River is ca. between 2900/2800 and 2350–2250 BC. It is based on ^{14}C dates from Żerniki Górne (Kempisty, Włodarczak 1996; Włodarczak 1998, 32).

Pottery assemblages of the younger Corded ware culture in the area of our interest reveal many specific elements in shape and decoration of the vessels, not registered on the territory around Cracow. Instead, there is a certain similarity to the material from the Nowy Daromin sub-group on the Sandomierz Upland, and also to the pottery of the Żłota culture, especially on the Żerniki Górne site (Fig. 7: 3a, 4a, 7b). In the scope of pottery technology, our material is distinctive by absence of crushed rock temper of medium or large grain size. The latter is very frequently registered on sites in Cracow-Nowa Huta (e.g. Zesławice, Batowice, and Nowa Huta-Mogiła, Site 55). Many vessels follow technological standards of the Funnel Beaker culture and Funnel Beaker-Baden assemblages (phases Br IV and V of the settlement site in Bronocice). Few of them represents the so-called Książnice Wielkie Type (Fig. 6: 2a, 3a, 5a, 6a, 8a).

Concluding, it should be underlined that specificity of the CWC concentration on the Nida River results from:

- (a) contacts with the Sandomierz Upland area, including the Złota culture,
- (b) old "corded" traditions (possibly related to the so called barrow trend within the Corded Ware culture, long lasting on this territory,
- (c) relations with Funnel Beaker and Beaker-Baden settlement.

Distinguishing finds typical for the CWC concentration on the Nida River is very important in studies on regional differentiation of this culture in western Lesser Poland. Regional differences, as observed in artifact style, can be explained by existence of rather small, stable areas, exploited by communities the Cracow-Sandomierz group. On loess uplands of western Lesser Poland (i.e. within the Batowice sub-group after J. Machnik 1966) we can single out three such areas:

- (a) on the Nida River, briefly described in this paper,
- (b) along the lower course of the Dłubnia River,
- (b) between the above named territories, i.e. on the Szreniawa and (partially) Nidzica Rivers (e.g. cemetery sites in Książnice Wielkie and Koniusza), where elements from both adjacent zones interlaced.

Examining small settlement concentrations of the Corded Ware culture in Lesser Poland is a key issue in studies on funeral rites, economy, and social structure in Terminal Eneolithic of this territory. It can also result in obtaining valuable data on origin of the Cracow-Sandomierz group.

Translated by Jerzy Kopacz